
МЕНЕДЖМЕНТ

ОТРИМАНО:

12 Жовтня 2022

ПРИЙНЯТО:

12 Листопада 2022

ВИПУСК:

20 Грудня 2022

УДК 33332.330.131.7 (477)

DOI 10.26661/2522-1566/2022-4/22-08

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ВИКЛИКИ УКРАЇНИ У ВОЄННИЙ ТА
ПОСТВОЄННИЙ ЧАС

Хацер Максим Володимирович

к.е.н., доцент

Запорізький національний університет

м. Запоріжжя, Україна

ORCID ID : 0000-0003-0080-3578

** Email автора для листування: max.kh@ukr.net*

Анотація. Стаття присвячена формуванню нових наукових рішень щодо ідентифікації ключових соціально-економічних викликів для України у воєнний та пост воєнний період. Доведено, що російська військова агресія та терористичні атаки проти цивільного населення України з боку російської армії породжують нові, переважно негативні, виклики соціально-економічній системі країни, які будуть мати вплив на систему і у пост воєнний час. **Метою** статті є виявлення та характеристика викликів соціально-економічній системі України на макро-, мезо-, мікрорівнях у воєнний і післявоєнний час, а також розробка рекомендацій щодо усунення або зменшення впливу негативних викликів на економіку та соціальну сферу країни. **Методологія:** використано комплекс загальних та спеціальних методів на емпіричному і теоретичному рівнях, таких як: метод абстрагування для відбору рівнів проведення оцінки; методи аналізу та синтезу для виявлення ключових соціально-економічних викликів для України у воєнний та пост воєнний період; порівняння для визначення негативного впливу соціально-економічних викликів та розробки рекомендацій щодо його усунення на макро-, мезо, мікрорівнях в країні; методи систематизації, групування і логічного узагальнення для систематизації інформації, формування висновків і наукових пропозицій статті. У статті використано системно-функціональний, історичний та системний підходи у розкритті та вирішенні проблематики виявлення соціально-економічних викликів України у воєнний та поствоєнний час. **Результати:** виявлено ключові соціально-економічні виклики України у воєнний та поствоєнний час, а також їх негативний вплив на економіку та соціальну сферу країни на макро-, мезо-, мікрорівнях і сформована сукупність рекомендацій зі зменшення або усунення негативного впливу виявлених викликів.

Ключові слова: воєнний час, макрорівень, мезорівень, мікрорівень, пост воєнний період, російська військова агресія, соціально-економічні виклики.

JEL Classification: H10, H56.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Соціально-економічна система України стикнулася з новими, переважно негативними, викликами під час війни проти російської федерації, вплив яких постійно накопичується та зростає. Динамічна ситуація у соціальній та економічних системах країни породжує нові виклики, що спричинені військовими діями і розвитком систем у військовий час. Необхідна чітка ідентифікація таких викликів на різних рівнях функціонування системи: мікрорівень (окремі домашні господарства та суб'єкти підприємництва), мезорівень (окремі галузі та сектори економіки, території держави) та макрорівень (рівень держави). Учасники соціально-економічної системи України повинні розуміти та мати можливість реагувати на перелік головних викликів у воєнний час.

З іншої сторони необхідно розуміти, що більшість викликів, що сформувались під час російської військової агресії проти України будуть мати вплив і після війни, що потребує їх дослідження та ідентифікації для повоєнного відновлення соціально-економічної системи країни. Також у поствоєнний час будуть формуватись нові виклики, що були пов'язані з війною у країні, які потребують виявлення та реакції зі сторони суб'єктів української соціально-економічної системи. Наведене вимагає проведення наукових досліджень та формування дієвих практичних рекомендацій для органів державної влади, суб'єктів підприємництва, домашніх господарств, організованих груп, що включають у себе громадян країни та міжнародних/іноземних організацій (інститутів).

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика виявлення викликів для соціальної та економічних систем України, у тому числі у воєнний час, піднімалась у наукових роботах: І.З. Сторонянської [1]; О.А. Лук'янихіної, В.О. Лук'янихіна, І.О. Білокура [2]; В. Борщевського, Є. Матвеева, І. Куропась, О. Микити [3]; А. Салліван, Л. Ржеутської [4]; К. Шевченко [5]; Л. Олійник [6]; А.В. Засульського [7]; Н.П. Чорної, Р.С. Чорного, С.К. Шандрука [8]; В. Юрчишина [9]; О.В. Безпаленко [10] та інших вчених.

Не зважаючи на значний науковий доробок щодо виявлення викликів для соціально-економічної системи країни, нові умови функціонування системи в межах російської військової агресії потребують продовження наукових досліджень та пошуку шляхів ідентифікації воєнних і післявоєнних викликів.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ ТА ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою проведення дослідження виступає виявлення та характеристика викликів соціально-економічній системі України на макро-, мезо-, мікрорівнях у воєнний і післявоєнний час, а також розробка рекомендацій щодо усунення або зменшення впливу негативних викликів на економіку та соціальну сферу країни.

МЕТОДОЛОГІЯ

В межах наукового дослідження, для досягнення мети статті, використано комплекс загальних та спеціальних методів на емпіричному і теоретичному рівнях, таких як: метод абстрагування для відбору рівнів проведення оцінки; методи аналізу та синтезу для виявлення ключових соціально-економічних викликів для України у воєнний та пост воєнний період; порівняння для визначення негативного впливу соціально-економічних викликів та розробки рекомендацій щодо його усунення на макро-, мезо, мікрорівнях в країні; методи систематизації, групування і логічного узагальнення для систематизації інформації, формування висновків і наукових пропозицій статті.

Методологія дослідження спирається на системно-функціональний, історичний та системний підходи у розкритті та вирішенні проблематики виявлення соціально-економічних викликів України у воєнний та поствоєнний час.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Російська військова агресія сформувала сукупність викликів для соціально-економічної системи України. Наявні виклики мають вплив на всіх рівнях функціонування соціально-економічної системи країни від державних інститутів до окремих домашніх господарств, що вимагає їх ідентифікації та формування рекомендації щодо зниження впливу негативних викликів на національну економіку та її складові і соціальну сферу держави та її складові.

Розкриємо головні соціально-економічні виклики для України, що були сформовані у воєнний час на макрорівні (держава), мезорівні (окремі галузі та сектори економіки, території держави), мікрорівні (окремі домашні господарства та суб'єкти підприємництва):

I. Російська військова агресія критично негативно вплинула на бізнес середовище в Україні, що призвело до зменшення кількості працюючих підприємств та зменшення їх ділової активності. Наведене призвело до таких негативних соціально-економічних наслідків:

1. На макрорівні – скорочення кількості працюючих та зростання безробіття, що в свою чергу збільшило соціальні витрати та навантаження на бюджети різних рівнів; зменшення рівня податкових та інших надходжень у бюджети різних рівнів і позабюджетні фонди, що в свою чергу зменшило можливості держави виконувати свої функції без сторонньої допомоги, у першу чергу щодо забезпечення національної безпеки та соціального захисту населення; зменшення рівня прибутку та генерування збитків, що спричинило різке скорочення витрат підприємств та інвестиційної активності, а також сформувало додатковий тиск на скорочення ВВП країни; скорочення ВВП країни та можливостей держави для розвитку.

2. На мезорівні – критичної ситуації у частині регіонів щодо наповнення місцевих бюджетів та виконання повноважень покладених на місцеву владу, у тому числі щодо відновлення інфраструктурних об'єктів та житлового фонду; формування криз у окремих галузях економічної системи країни, у першу чергу сфері нерухомості, агросекторі та сфері гостинності; накопичення збитків у певних галузях та зменшення інвестиційних і інноваційних можливостей; зростанні соціальних проблем у переважній кількості регіонів країни.

3. На мікрорівні – зменшення прибутків та появи збитків у значній кількості суб'єктів підприємництва; скорочення фінансово-господарської, у тому числі зовнішньоекономічної, діяльності у суб'єктів підприємництва; скорочення фонду оплат для персоналу; звільнення частини або повністю персоналу; банкрутства; втрати частини або повністю доходів для значної кількості домашніх господарств; безробіття членів домашніх господарств; скорочення витрат домашніх господарств.

В межах рекомендацій щодо усунення або зменшення впливу негативних наслідків російської військової агресії на бізнес середовище України слід запропонувати:

1. На макрорівні: збільшення залучення підтримки, у першу чергу грантової, для українських суб'єктів підприємництва від міжнародних, іноземних організацій та приватних іноземних донорів; активізація залучення державою, волонтерським рухом українських підприємців до виконання військових та соціальних замовлень в межах зменшення використання готових виробів із-за кордону; розвиток державно-приватного партнерства.

2. На мезорівні: активізація роботи державних інститутів та місцевої влади щодо виявлення найбільш постраждалих секторів економіки і формування програм підтримки таким секторам; стимулювання підприємницьких ініціатив у окремих регіонах країни за

рахунок державного, місцевого бюджетів, а також коштів донорів; активізація підтримки релокованим підприємствам, у першу чергу щодо пошуку промислових площ, а також стимулювання повернення підприємств на де окуповані (звільнені) території.

3. На мікрорівні: розробка та запровадження програм антикризового управління на підприємствах; пошук донорів та меценатів для відновлення фінансово-господарської діяльності; участь у грантових програмах підтримки бізнесу в Україні; участь у програмах перекваліфікації для членів домашніх господарств; участь у грантових програмах реалізації підприємницьких ініціатив.

II. Війна в Україні призвела до трансформації ринку праці, що призвело до появи таких негативних соціально-економічних наслідків:

1. На макрорівні - значні диспропорції по оплаті праці у різних регіонах країни, що збільшує соціальну напругу та знижує соціальний захист населення; критичне зменшення пропозицій по найму на роботу у регіонах, в яких ведуться військові дії або які постраждали в наслідок прямих бойових зіткнень; зростання конкуренції між шукачами робочих місць та зменшення їх вимог через це.

2. На мезорівні - міграція висококваліфікованої робочої сили у Західні регіони країни за наявного дефіциту у інших регіонах країни; проблеми у пошуку роботи у окремих регіонах, частково через велику конкуренцію, частково через відсутність пропозицій.

3. На мікрорівні – складнощі у пошуку необхідних працівників для підприємств з зони ведення воєнних дій та небезпечних регіонів країни; складнощі у пошуку роботи для окремих працівників через відсутність пропозицій або зростання конкуренції на ринку праці; зниження рівня оплати праці для окремих членів родин в Україні.

В межах рекомендацій щодо усунення або зменшення впливу негативних наслідків російської військової агресії на ринок праці в Україні слід запропонувати:

1. На макрорівні: формування разом з міжнародними та іноземними донорами програм стимулювання зайнятості в Україні, у тому числі через збільшення кількості українських фахівців, що працюють он-лайн на ринках розвинутих країн (аутсорсинг, фріланс та ін.); формування загальнодержавних програм стимулювання реалізації підприємницьких ініціатив громадян України; формування загальнодержавних програм перенавчання безробітних на важливі для країни спеціальності.

2. На мезорівні: формування регіональних, галузевих програм стимулювання реалізації підприємницьких ініціатив громадян України, а також перенавчання громадян України на інші спеціальності; збільшення активності профспілок щодо захисту прав працівників і допомоги їм у скрутному становищі.

3. На мікрорівні: формування програм захисту персоналу на окремих підприємствах, у тому числі за рахунок залучення грантів від донорів і меценатів; активізація пошуку роботи та перенавчання для окремих членів домашніх господарств, у тому числі за допомоги міжнародних/іноземних організацій.

III. Боротьба України проти російських агресорів, військові дії на території країни, терористичні атаки російських військ проти цивільного населення та інфраструктури країни призвели до значних проблем у розвитку транспортної інфраструктури та логістики. Наразі можемо вказати на наявність наступних негативних соціально-економічних викликів:

1. На макрорівні - необхідність перебудови та трансформації транспортних потоків в країні і транспортних зв'язків з іншими країнами через блокування частини транспортних коридорів російськими агресорами; збільшення навантаження на безпечні транспортні коридори та неготовність транспортної інфраструктури до таких навантажень, особливо що стосується зовнішньоекономічних поставок; руйнування або пошкодження частини об'єктів транспортної інфраструктури України в наслідок військових дій або терористичних атак російських військ.

2. На мезорівні - зниження прибутковості діяльності окремих галузей, у першу чергу експортоорієнтованих або тих, що залежать від імпортних поставок; криза у сфері логістики та транспортному секторі країни.

3. На мікрорівні - збільшення витрат для підприємств на транспортні послуги та зростання вартості сировини, матеріалів, напівфабрикатів, комплектуючих; зростання строків постачання продукції споживачам (замовникам); збільшення вартості товарів для домашніх господарств.

В межах рекомендацій щодо усунення або зменшення впливу негативних наслідків російської військової агресії на транспортну інфраструктуру та логістику в Україні слід запропонувати:

1. На макрорівні: формування дублюючих потужностей транспортної інфраструктури, у тому числі в межах взаємодії з закордонними торговими партнерами; оптимізація роботи та збільшення потужностей діючих об'єктів транспортної інфраструктури; стимулювання на рівні держави та міжнародних/іноземних донорів приватної ініціативи щодо розбудови транспортної інфраструктури і розробки альтернативних логістичних маршрутів.

2. На мезорівні: стимулювання швидкої перебудови транспортної галузі країни; залучення грантової допомоги у відновленні транспортної інфраструктури, що постраждала від терористичних атак російських військ та воєнних дій.

3. На мікрорівні: збільшення гнучкості та пошук альтернативних логістичних шляхів; розробка альтернативних шляхів у логістиці підприємства.

IV. Російська військова агресія критично деформувала зовнішньоторговельний баланс України, призвівши до падіння імпортних витрат, і, особливо, експортних доходів. Наразі можемо вказати на наявність наступних негативних соціально-економічних викликів:

1. На макрорівні - втрата ринків збуту для експортної продукції України та критичне зниження експорту на фоні значних обсягів імпорту, у тому числі товарів, що раніше імпортувалась в Україну в незначних масштабах, або взагалі не імпортувалась; не бажання іноземних споживачів співпрацювати з українськими експортерами через військові ризики та не ясність ситуації з постачанням продукції через логістичні проблеми; деформація експорту у бік переважання ЄС.

2. На мезорівні - втрата експортних доходів провідними секторами та галузями економіки (сільське господарство, гірничо-металургійний комплекс та ін.); зростання конкуренції на внутрішньому ринку зі сторони іноземної продукції та витіснення української продукції з національних ринків збуту; втрата експортних доходів частиною областей України.

3. На мікрорівні - складнощі експортних та імпортних поставок для підприємств України через логістичні, виробничі та валютні ризики; втрата ринків збуту в Україні через програш конкуренції з імпортною продукцією; втрата доходів та роботи робітниками підприємств-експортерів.

В межах рекомендацій щодо усунення або зменшення впливу негативних наслідків російської військової агресії на зовнішньоторговельну діяльність України слід запропонувати:

1. На макрорівні: активізація зусиль держави по просуванню української експортної продукції на нові ринки; підтримка, у тому числі фінансова (гранти, кредити), для експортерів, у першу чергу малого та середнього бізнесу; формування єдиного інформаційного простору підтримки експортерів.

2. На мезорівні: активізація галузевих об'єднань у захисті інтересів українських виробників та експортерів; запровадження регіональних програм стимулювання експорту.

3. На мікрорівні: пошук нових експортних можливостей для підприємств України в межах відкриття ринків Європейської Співдружності, Канади, Туреччини, Австралії, Японії

(частково), США (частково); реалізація експортних підприємницьких ініціатив для громадян України (аутсорсинг, фріланс, хендмейд та ін.).

V. Терористичні атаки на енергетичний сектор України зі сторони країни-агресора призвели до появи та розвитку наступних негативних соціально-економічних викликів:

1. На макрорівні - прискорення падіння ВВП та економіки країни; зростання соціальної напруги та соціальних проблем населення; збільшення ризику розповсюдження інфекційних захворювань.

2. На мезорівні - поглиблення кризи у окремих секторах та галузях економіки України; соціальні та економічні проблеми у регіонах країни.

3. На мікрорівні - збільшення збитків та витрат окремих підприємств; падіння обсягів виробництва та збуту; програш конкурентної боротьби на національних та закордонних ринках збуту продукції; зростання кількості економічних та соціальних проблем окремих громадян України.

В межах рекомендацій щодо усунення або зменшення впливу негативних наслідків російської військової агресії на діяльність енергетичного сектору України слід запропонувати:

1. На макрорівні: активізацію співпраці держави з підприємствами електротехніки та відновлення українських підприємств електротехніки, у тому числі за рахунок націоналізації; збільшення замовлень, у тому числі за рахунок благодійних коштів, на підприємствах, що випускають необхідну номенклатуру електротехнічної продукції, у першу чергу у країнах, бувших у складі СРСР (Азербайджан, Казахстан, Молдова та ін.); використання бувшого у використанні електротехнічного обладнання та обладнання зі зберігання, що знаходиться в Україні та інших країнах світу, яке підходить для енергетики держави.

2. На мезорівні: активізацію співпраці та кооперації між електрогенеруючими компаніями та виробниками електротехнічної продукції; утворення спільних підприємств з іноземними виробниками електротехнічної продукції, що мають вільні виробничі потужності.

3. На мікрорівні: активізацію роботи електротехнічних підприємств, у тому числі малих та мікропідприємств; залучення до відновлювальних робіт пенсіонерів, безробітних та добровольців з інших країн світу.

Україна після закінчення війни має знайти адекватну відповідь на негативні пост воєнні соціально-економічні виклики, де серед головних будуть:

I. Повернення мігрантів з-за кордону та внутрішньо переміщених осіб у місця проживання. Наведений виклик несе у собі значні негативні аспекти:

1. На макрорівні - втрата трудового потенціалу країною та структурна деформація економіки; зростання навантаження на працюючих через збільшення кількості пенсіонерів.

2. На мезорівні - утворення дефіциту робочої сили у галузях економіки; формування депресивних дотаційних регіонів.

3. На мікрорівні - зниження платоспроможного попиту для окремих підприємств; дефіцит трудових кадрів для суб'єктів господарювання; зростання соціальних проблем окремих громадян.

В межах рекомендацій щодо усунення або зменшення впливу негативних наслідків наведеного виклику слід запропонувати:

1. На макрорівні: розробка та запровадження державних програм стимулювання повернення емігрантів та ВПО на місця проживання; допомога у відбудові житла та компенсації втрат майна (активів), у тому числі за рахунок міжнародних/іноземних організацій; забезпечення попиту на робочу силу у постраждалих регіонах.

2. На мезорівні: розробка та реалізація галузевих і регіональних програм стимулювання повернення емігрантів та ВПО на місця проживання; регіональні програми у відбудові житла та компенсації втрат за знищене майно (активи).

3. На мікрорівні: участь у поверненні емігрантів та ВПО на місця проживання окремих суб'єктів підприємництва і організованих груп громадян (волонтерських організацій).

II. Інтеграція демобілізованих з армії, у тому числі осіб з обмеженими фізичними можливостями, членів родин військових, у тому числі тих, що загинули, до економічного життя. Наведений виклик несе у собі значні негативні аспекти:

1. На макрорівні та мезорівнях - зростання соціальних витрат у період дефіциту коштів у державному та місцевих бюджетах; політичні спекуляції; зростання соціальної напруги та соціальних конфліктів.

2. На мікрорівні - зростання соціального навантаження на суб'єкти підприємницької діяльності у період пост воєнного відновлення та покриття воєнних збитків; зростання побутових конфліктів.

В межах рекомендацій щодо усунення або зменшення впливу негативних наслідків наведеного виклику слід запропонувати:

1. На макрорівні: стимулювання підприємницьких ініціатив зазначених категорій громадян України з акцентом на залучення грантової іноземних допомоги донорів та меценатів; розвиток соціальних підприємств та виробничих кооперативів для забезпечення роботою зазначених категорій громадян України; формування земельного фонду та підприємницьких активів, у тому числі за рахунок активів колаборантів та зрадників, що будуть передані зазначеним категоріям громадян країни.

2. На мезорівні: формування галузевих та регіональних програм підтримки підприємницьких ініціатив і забезпечення роботою зазначених категорій громадян України.

3. На мікрорівні: соціальні та економічні ініціативи окремих підприємств, а також волонтерських організацій.

III. Забезпечення швидких темпів відбудови економіки країни з акцентом на зниження безробіття та зростання рівня оплати праці до стандартів ЄС. Наведений виклик несе у собі значні негативні соціально-економічні аспекти:

1. На макрорівні - формування «пастки бідності»; заміна вітчизняних виробників іноземними в межах відбудови; формування структурних перекосів між галузями та регіонами країни; політичні спекуляції; зростання соціальних конфліктів.

2. На мезорівні - формування галузей та регіонів «аутсайдерів»; політичні спекуляції; зростання соціальних конфліктів.

3. На мікрорівні - втрата ринків збуту та програш конкуренції вітчизняними виробниками зарубіжним виробникам; диспропорції у доходах населення країни.

В межах рекомендацій щодо усунення або зменшення впливу негативних наслідків наведеного виклику слід запропонувати:

1. На макрорівні: активізація міжнародної та іноземної допомоги з розміщенням замовлень переважно на вітчизняних підприємствах; перенаправлення діяльності волонтерських організацій на відбудову країни; громадський контроль та недопущення корупції; формування ефективних та прозорих програм відбудови економіки України.

2. На мезорівні: формування ефективних та прозорих програм відбудови окремих галузей економіки і регіонів України; залучення грантової та донорської допомоги для відбудови окремих галузей і регіонів країни.

3. На мікрорівні: активізація участі у процесах відбудови країни; контроль за прозорістю процедур відбудови та недопущення корупції.

Україна стикається зі значною кількістю соціально-економічних викликів у воєнний період та буде стикатися з новими викликами в межах пост воєнного відновлення. Наразі постала потреба ідентифікації таких викликів та усунення негативного їх впливу на економіку і соціальну сферу країни.

ВИСНОВКИ

Російська військова агресія критично змінила розвиток економіки та соціальної сфери України, ставши причиною появи нових викликів, які мають переважно негативний вплив на національну соціально-економічну систему. Поствоєнне відновлення країни також буде супроводжуватись появою негативних соціально-економічних викликів. Таким чином є потреба у ідентифікації таких викликів та розробці рекомендацій з усунення їх негативного впливу на соціально-економічну систему України. Наведене робить доцільним та необхідним проведення наукових досліджень у цьому напрямку.

Проведене дослідження дозволило виявити ключові соціально-економічні виклики України у воєнний та поствоєнний час, а також їх негативний вплив на економіку та соціальну сферу країни на макро-, мезо-, мікрорівнях і сформувати сукупність рекомендацій зі зменшення або усунення негативного впливу виявлених викликів.

Практичне впровадження пропозицій і висновків даної статті слід розглядати в контексті їх важливості для прискорення відбудови країни та зміцнення її національної, економічної та соціальної безпеки.

Перспективи подальших досліджень на основі і з використанням наукових результатів проведеного дослідження, полягають у розробці дієвих та адекватних стратегій пост воєнної відбудови України на загальнодержавному, галузевому та регіональному рівнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Економіка регіонів України в умовах війни: ризики та напрями забезпечення стійкості : науково-аналітичне видання / наук. ред. Сторонянська І.З. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», 2022. 70 с.
2. Лук'янихіна О.А., Лук'янихін В.О., Білокур І.О. Виклики для регіонів України у період воєнного стану. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття» : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 887-890.
3. Борщевський В., Матвеев Є., Куропась І., Микита О. Територіальні громади в умовах воєнного стану: як забезпечити ефективне управління в контексті пріоритетів повоєнного розвитку. Громадський простір, 2022. Available at: <http://surl.li/cdbzi> (Дата доступу 9 Грудня 2022).
4. Салліван А., Ржеутська Л. Як війна вплинула на економіку України. DW, 2022. Available at: <https://www.dw.com/uk/ak-vijna-vplinu-na-ekonomiku-ukraini/a-63093916> (Дата доступу 9 Грудня 2022).
5. Шевченко К. Фінансово-економічна політика за воєнного часу. KadrEX, 2022. Available at: <https://www.dw.com/uk/ak-vijna-vplinu-na-ekonomiku-ukraini/a-63093916> (Дата доступу 9 Грудня 2022).
6. Олійник Л. Місцеві громади та внутрішня міграція населення: виклики під час воєнного стану та пошуки шляхів їх подолання. Юрфем, 2022. Available at: <https://jurfem.com.ua/mistsevi-hromady-vnutrishnya-mihratsia-naselennya> (Дата доступу 9 Грудня 2022).
7. Засульський М.В. Аналіз бізнесу України в умовах воєнного стану. Київська ТПП. 2022. Available at: <https://kiev-chamber.org.ua/uk/17/2777.html> (Дата доступу 9 Грудня 2022).
8. Chorna N.P., Chorny R.S., & Shandruk S.K. Socio-economic development of Ukraine: new challenges and threats. Науковий вісник Полісся, 2018, № 1 (13), С. 100–107.
9. Юрчишин В. Соціально-економічний вимір України в період зміни політичних еліт. Київ : Разумков центр, 2019. 46 с.

10. Безпаленко О.В. Вектори соціальної політики для України в умовах викликів війни. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління, 2022, № 1(4). Available at: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2022-4-07-04/2022-4-07-04> (Дата доступу 9 Грудня 2022).

REFERENCES

1. Storonińska I.Z. (2022), «*Ekonomika rehioniv Ukrainy v umovakh viiny: ryzyky ta napriamy zabezpechennia stiikosti : naukovy-analitychne vydannia*» [The economy of the regions of Ukraine under war: risks and directions of ensuring stability: scientific and analytical edition]. *Lviv : DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M.I. Dolishnoho NAN Ukrainy»*, 70. [in Ukrainian].
2. Lukianychina O.A., Lukianychin V.O., Bilokur I.O. (2022), «*Vyklyky dlia rehioniv Ukrainy u period voiennoho stanu*» [Challenges for regions of Ukraine during martial law]. *Yevropeyskyi vybir Ukrainy, rozvytok nauky ta natsionalna bezpeka v realiiakh mashtabnoi viiskovoi ahresii ta hlobalnykh vyklykiv KhKhI stolittia* : u 2 t. : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Odesa : Vydavnychiy dim «Helvetyka», 1, 887-890. [in Ukrainian].
3. Borshchevskyi V., Matvieiev Ye., Kuropas I., Mykyta O. (2022), «*Terytorialni hromady v umovakh voiennoho stanu: yak zabezpechyt efektyvne upravlinnia v konteksti priorytetiv povoiennoho rozvytku*» [Territorial communities under martial law: how to ensure effective management in the context of post-war development priorities]. *Hromadskyi prostir*, available at: <http://surl.li/cdbzi> (Accessed 9 December 2022), [in Ukrainian].
4. Sullivan A., Rzhetska L. (2022), «*Iak viina vplynula na ekonomiku Ukrainy*» [How the war affected the economy of Ukraine]. DW, available at: <https://www.dw.com/uk/ak-vijna-vplynula-na-ekonomiku-ukraini/a-63093916> (Accessed 9 December 2022), [in Ukrainian].
5. Shevchenko K. (2022), «*Finansovo-ekonomichna polityka za voiennoho chasu*» [Financial and economic policy during wartime]. KadrEX, available at: <https://www.dw.com/uk/ak-vijna-vplynula-na-ekonomiku-ukraini/a-63093916> (Accessed 9 December 2022), [in Ukrainian].
6. Oliinyk L. (2022), «*Mistsevi hromady ta vnutrishnia mihratsiia naselennia: vyklyky pid chas voiennoho stanu ta poshuky shliakhiv yikh podolannia*» [Local communities and internal population migration: challenges during martial law and the search for ways to overcome them]. Yurfem, available at: <https://jurfem.com.ua/mistsevi-hromady-vnutrishnya-mihratsia-naselennya> (Accessed 9 December 2022), [in Ukrainian].
7. Zasulskyi M.V. (2022), «*Analiz biznesu Ukrainy v umovakh voiennoho stanu*» [Analysis of Ukraine's business under martial law]. Kyivska TPP, available at: <https://kiev-chamber.org.ua/uk/17/2777.html> (Accessed 9 December 2022), [in Ukrainian].
8. Chorna N.P., Chorny R.S., & Shandruk S.K. (2018), «*Socio-economic development of Ukraine: new challenges and threats*». *Polissya scientific bulletin*, 1 (13), 100–107.
9. Yurchyshyn V. (2019), «*Sotsialno-ekonomichni vymiry Ukrainy v period zminy politychnykh elit*» [Socio-economic dimension of Ukraine during the period of change of political elites]. Kyiv : Razumkov tsentr, 46, [in Ukrainian].
10. Bezpalenko O.V. (2022), «*Vektory sotsialnoi polityky dlia Ukrainy v umovakh vyklykiv viiny*» [Vectors of social policy for Ukraine under the challenges of war]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriya: ekonomika ta upravlinnia*, Vol. 1(4), available at: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2022-4-07-04/2022-4-07-04> (Accessed 9 December 2022), [in Ukrainian].

SOCIO-ECONOMIC CHALLENGES OF UKRAINE IN THE WAR AND POST-WAR PERIOD

Maxim Khatser

Zaporizhzhia National University
Zaporizhzhia, Ukraine

Annotation. The article is devoted to the formation of new scientific solutions regarding the identification of crucial socio-economic challenges for Ukraine in the war and post-war period. It has been proven that Russian military aggression and terrorist attacks against the civilian population of Ukraine by the Russian army generate new, primarily negative, challenges to the country's socio-economic system, which will also impact the system in the post-war period. **The article aims** to identify and characterize the challenges to the Ukrainian socio-economic system at the macro, meso, and micro levels in the war and post-war period, as well as to develop recommendations for eliminating or reducing the impact of negative challenges on the country's economy and social sphere. **Methodology:** a set of general and special methods has been used at the empirical and theoretical levels, such as the abstraction method for selecting the assessment levels; methods of analysis and synthesis to identify key socio-economic challenges for Ukraine in the war and post-war period; comparison to determine the negative impact of socio-economic challenges and develop recommendations for its elimination at the macro-, meso-, and micro-levels in the country; methods of systematization, grouping and logical generalization for information systematization, development of conclusions and scientific proposals of the article. The study uses the system and functional, historical and systemic approaches to reveal and solve the problems of identifying Ukrainian socio-economic challenges in the war and post-war period. **Results:** the critical socio-economic challenges of Ukraine in the war and post-war period have been identified, as well as their negative impact on the country's economy and social sphere at the macro-, meso-, and micro levels, and a set of recommendations has been formed to reduce or eliminate the negative impact of the identified challenges.

Keywords: war time, macro level, meso level, micro level, post war period, Russian military aggression, socio-economic challenges.